

کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان کارشناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران: توسعه یک الگوی مبنایی^۱

رضا مهدی^۲
سعید غیائی ندوشن^۳

چکیده

کیفیت زندگی دانشگاهی از مؤلفه‌های کلیدی آموزش عالی کیفی و یادگیری محور است. دانشجویان از منظرهای متعددی نظیر مشتری، ذی‌نفع، کنشگر، محصول و پیامد در نظام آموزش عالی حائز اهمیت‌اند. در این مقاله^۱، باهدف ایجاد حساسیت و ارائه الگوی معین برای اندیشیدن و اقدام درباره کیفیت زندگی دانشگاهی، به روش نظریه داده‌بنیاد، با رویکرد استراس و کوربین، یک الگوی مبنایی برای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان کارشناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران تدوین شده است. بر اساس تحلیل محتوای مصاحبه عمیق نیمه ساخت‌یافته با ۳۵ دانشجوی منتخب به‌صورت شبه‌تصادفی، ۱۱۰ مفهوم شناسایی شده است. این مفاهیم در ۳۰ مقوله اصلی شامل ۵ مقوله شرایط علی، ۴ مقوله شرایط زمینه‌ای، ۷ مقوله شرایط میانجی، ۵ مقوله راهبردها و ۳ مقوله پیامدها تنظیم شده است. در الگوی مبنایی، رضایت کلی دانشجو از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش از زندگی، به‌عنوان مقوله محوری انتخاب شده است. مقوله‌های آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی، به‌روزرسانی و توسعه مستمر برنامه‌های درسی، طراحی، نگهداری و تجهیز امکانات آموزشی و عمومی پردیس، حمایت از فعالیت و تحرک دانشجویان و ارتقای خدمات رفاهی با جلب کمک سایر

^۱ مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی آزاد است که در سال‌های ۹۶-۹۵ در پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انجام شده است.

^۲ استادیار گروه آینده‌پژوهی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران، ایران.

مسئول مکاتبه، پست الکترونیک: Mahdi002@gmail.com

^۳ استادیار گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران،

ایران، پست الکترونیک: Ghiasi.saeed@gmail.com

نهادهای اجتماعی - اقتصادی، مجموعه راهبردهای لازم برای تأمین کیفیت جامع زندگی دانشگاهی تعیین شده است. این راهبردها موجبات دستیابی به کنشگری، نشاط، مسئولیت‌پذیری و امیدواری به آینده، یادگیری متناسب و متوازن دانش، بینش و مهارت و رشد و توسعه فردی - اجتماعی دانشجوی را فراهم می‌کند. اهتمام سیاست‌گذاران آموزش عالی به کیفیت زندگی دانشگاهی و تلاش برای ارتقای آن، یکی از معیارهای کلیدی برای ارتقای کیفیت آموزش عالی است.

واژگان کلیدی

آموزش عالی، کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان، روش داده‌بنیاد.

مقدمه و بیان مسأله

از منظر بعد ذهنی، کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان به مثابه مجموع احساس رضایت کلی آن‌ها از زندگی دانشگاهی است. از این‌رو، شناخت و فهم عوامل و مؤلفه‌های اصلی ایجاد رضایت دانشجویان از زندگی دانشگاهی حائز اهمیت است. سازه کیفیت زندگی^۱ به‌عنوان احساس رضایت کلی افراد و اقشار مختلف از زندگی، در قالب واژه علمی، مفهومی برای بررسی چگونگی تأمین نیازهای انسانی و نیز معیاری برای درک رضایت افراد، اقشار، جوامع، گروه‌ها از ابعاد مختلف زندگی است. کیفیت به‌طور عام و کیفیت زندگی به‌طور خاص، مفهومی پیچیده و متشکل از ابعاد مختلف عینی و ذهنی به شمار می‌آید. چندبعدی بودن، ذهنی بودن و پویایی برخی از ویژگی‌های اصلی کیفیت زندگی هستند (مؤذن و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۴ - ۱۴۹). رایج‌ترین مفهوم کیفیت زندگی، مفهوم بهزیستی^۲ و نحوه نگرش انسان‌ها به زندگی است (چا، ۲۰۰۳). از نظر برخی متخصصان، کیفیت زندگی به معنای سطح زندگی^۳ است، اما سطح زندگی و پیشرفت مادی تنها یکی از پایه‌های سازه کیفیت زندگی است (ایکرسلی، ۱۹۹۹). از دهه ۱۹۹۰ موضوع کیفیت زندگی در ادبیات نظری توسعه، اهمیت فوق‌العاده پیدا کرده و مبنای تمایز و دسته‌بندی‌های نوین جوامع و کشورها به شمار می‌آید. شاخص‌های توسعه انسانی، استانداردهای زندگی و مصرف که در سه دهه اخیر تحولی در ادبیات توسعه از نظر اهداف و چشم‌انداز به وجود آورده‌اند به‌نوعی با موضوع کیفیت زندگی مرتبط هستند. برخی از شاخص‌های کیفی و انسانی توسعه مانند خوشبختی، آزادی، رضایت از زندگی و احساس امنیت مورد تأکید قرار گرفته‌اند (عنبری، ۱۳۸۹: ۲۴؛ مهدی، ۱۳۹۵ الف).

کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان به‌عنوان قشر فعالی از جامعه، تأثیر قابل‌توجهی در یادگیری و موفقیت‌های

^۱ Quality of life construction

^۲ Well-being

^۳ Cha

^۴ Life Level

^۵ Eckersley

تحصیلی دارد. کیفیت زندگی دانشگاهی دارای ابعاد رفتاری، آموزشی، جسمی، روانی، اجتماعی، فرهنگی، رفاهی، تفریحی، اقتصادی و آینده‌نگری رشد فردی دارد (لی و گریس^۱، ۲۰۰۸ و مهدی، ۱۳۹۵ الف). در واقع، کیفیت زندگی دانشجویان نشانه بارزی از میزان رضایت آن‌ها از فرایند تحصیل و زندگی در ساحت ارزشمند دانشجویی و علم‌آموزی است. مطابق پژوهش‌های انجام‌شده، میزان رضایت دانشجویان از کیفیت زندگی، تأثیر بسیاری بر کیفیت یادگیری آن‌ها داشته و در مجموع، موجب ارتقای کیفیت نظام دانشگاهی و آموزش عالی می‌شود (صادقی، ۱۳۹۲: ۳۷-۲۵؛ بنجامین^۲، ۱۹۹۴: ۲۶۴-۲۰۵؛ سیرجی^۳ و همکاران، ۲۰۰۰: ۳۱۶-۲۷۹). نظام‌های آموزش عالی عملکرد مناسبی در ارائه تسهیلات، خدمات و فرصت‌های پیشرفت به دانشجویان ندارند. این ناکارآمدی، مسائلی برای دانشجویان ایجاد کرده و ضمن ایجاد نارضایتی از زندگی دانشگاهی، فرایند یادگیری و جامعه‌پذیری دانشجویان را مختل می‌کند. عوامل متعددی در ارتقای کیفیت آموزش عالی ایران به‌عنوان یک مسئله، مؤثر هستند که از با هر رویکردی، قطعاً دانشجو یکی از محورهای کلیدی کیفیت آموزش عالی است (یمنی، ۱۳۹۱: ۲۳؛ بیرنباوم^۴، ۱۹۹۴: ۸۲-۷۱). با توجه به تأثیرات کیفیت زندگی تحصیلی دانشجویان در پیشرفت علمی و یادگیری آن‌ها (صادقی، ۱۳۹۲؛ بنجامین، ۱۹۹۴؛ سیرجی و همکاران، ۲۰۰۰) آگاهی از سطح کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان و بسط راهکارهای ارتقای آن، ضرورتی مهم در نظام آموزش عالی است (سلطانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ مکوندی و زمانی، ۱۳۹۰).

مرور ادبیات، مبانی و پیشینه پژوهش‌های کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان نشان می‌دهد که علی‌رغم اهمیت کیفیت زندگی دانشگاهی در سیاست‌گذاری اثربخش آموزش عالی، ارتقای سطح یادگیری دانشجویان و کیفیت آموزش عالی، پژوهشی به‌منظور استخراج الگوی مبنایی برای مدیریت کیفیت فراگیر زندگی دانشگاهی دانشجویان در ایران و جهان انجام نشده است. از این‌رو، این پژوهش بر اساس پیشنهادی پژوهشی تحقیق پیشین، مهدی (۱۳۹۳)، طراحی و انجام شده است. در این پژوهش، تلاش شده است با استفاده از تجربه پژوهش قبلی، به کمک روش نظریه داده‌بنیاد^۵ یک الگوی مبنایی برای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان ۲۴-۱۸ ساله ایران استخراج و ارائه شود.

روش شناسی پژوهش

این پژوهش بر اساس پیشنهادی پژوهشی پیمایش مهدی (۱۳۹۳) با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد، رویکرد استراس و کوربین، طراحی و انجام شده است. روش نظریه مبنایی با سه مرحله اصلی کدگذاری‌های باز،

1. Lee & Grace

2. Benjamin

3. Sirgy

4. Birnbaum

5. Grounded theory

محوری و انتخابی، برای توسعه الگوی مفهومی (نظریه) کاربرد دارد (استراس و کوربین^۱، ۱۳۹۰) در حقیقت، رویکرد نظریه داده‌بنیاد یک روش پژوهش کیفی است که به واسطه سلسله رویه‌های منظم استقرایی یک نظریه (الگوی مفهومی) تولید می‌کند. داده‌های موردنیاز برای کدگذاری باز از طریق مصاحبه با ۳۵ دانشجوی دوره کارشناسی در سنین ۲۴-۱۸ سال (جدول ۱) جمع‌آوری و به روش تحلیل محتوا استخراج شده است. انتخاب نمونه‌ها برای مصاحبه نیمه ساخت‌یافته به روش نمونه‌گیری شبه تصادفی (رؤیت دانشجو در محوطه پردیس مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران و اخذ موافقت وی برای مصاحبه عمیق و پاسخ به پرسش‌های پژوهشگر) بوده است. با استفاده از دانش و تجربه پژوهش پیشین (مهدی، ۱۳۹۳) ابعاد و مؤلفه‌های مختلف و متعدد زندگی تحصیلی در پرسش از مطلعان و ذی‌نفعان (دانشجویان مورد مصاحبه) بررسی شده است.

برای اعتباریابی فرایند کدگذاری‌های باز، محوری و انتخابی، علاوه بر تجربه زیسته و زمینه تخصصی پژوهشگران این تحقیق، دو روش شامل اشباع نظری و توقف مصاحبه با دانشجویان به سبب تکرار کدهای باز، مفاهیم و مقوله‌ها (کدگذاری باز) و نظرات هفت دانشجو و متخصص درباره کدها، مفاهیم و مقوله‌های اصلی و نسبت و رابطه آن‌ها با یکدیگر (کدگذاری محوری) مورد استفاده قرار گرفته است. در آخر، برای اعتباریابی الگوی مفهومی مستخرج برای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان (کدگذاری انتخابی)، علاوه بر تجربه و تخصص پژوهشگران این تحقیق، یافته‌های نهایی این پژوهش (الگوی مفهومی) در اختیار هفت دانشجو و متخصص قرار داده شده و پس از سه دور رفت‌وبرگشت، موافقت آن‌ها بر روی الگوی مفهومی (شکل ۱) تأمین شده است. نکته مهم، حساسیت نظری^۲ ناشی از تخصص پژوهشگران این تحقیق در حوزه نظام آموزش عالی، کیفیت آموزش عالی و کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان به سبب تحصیل و پژوهش در حوزه آموزش عالی ایران و جهان است.

جدول ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان و مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	سن	جنسیت	دانشگاه محل تحصیل
۱	۲۱	مرد	الزهر (ع)
۲	۱۹	مرد	الزهر (ع)
۳	۲۴	زن	الزهر (ع)
۴	۲۰	زن	الزهر (ع)
۵	۲۱	زن	الزهر (ع)
۶	۱۸	زن	تهران

^۱ Strauss and Corbin

^۲ Theoretical Sensitivity

کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان کارشناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران.../33

تهران	زن	۲۴	۷
تهران	زن	۲۳	۸
تهران	زن	۱۹	۹
شهید بهشتی	زن	۲۱	۱۰
شهید بهشتی	زن	۲۲	۱۱
شهید بهشتی	مرد	۲۴	۱۲
شهید بهشتی	مرد	۱۹	۱۳
امیرکبیر	مرد	۱۹	۱۴
امیرکبیر	زن	۲۱	۱۵
امیرکبیر	زن	۲۴	۱۶
امیرکبیر	مرد	۲۲	۱۷
خواجه نصیرالدین طوسی	زن	۱۸	۱۸
خواجه نصیرالدین طوسی	مرد	۲۴	۱۹
خواجه نصیرالدین طوسی	مرد	۲۱	۲۰
هنر	زن	۱۹	۲۱
هنر	مرد	۲۳	۲۲
شریف	مرد	۲۰	۲۳
شریف	زن	۲۴	۲۴
شریف	مرد	۲۲	۲۵
علم و صنعت	مرد	۲۴	۲۶
علم و صنعت	زن	۱۹	۲۷
علم و صنعت	زن	۲۳	۲۸
علم و صنعت	مرد	۲۰	۲۹
علم و صنعت	مرد	۲۲	۳۰
علامه طباطبایی	مرد	۱۹	۳۱
علامه طباطبایی	زن	۲۴	۳۲
علامه طباطبایی	زن	۲۲	۳۳
علامه طباطبایی	مرد	۲۱	۳۴
علامه طباطبایی	مرد	۲۰	۳۵
اشباع نظری و پایان مصاحبه			

یافته‌های پژوهش

۱. تحلیل داده‌ها (کدگذاری باز)

در این مرحله، پس از مصاحبه با دانشجویان (جدول ۲)، متون حاصل از مصاحبه‌ها، با استفاده از روش تحلیل محتوا به صورت جمله به جمله بررسی، مفهوم‌پردازی، مقوله‌بندی شده و نهایتاً بر اساس مشابهت، ارتباط مفهومی و خصوصیات مشترک بین کدهای باز، مفاهیم و مقوله‌ها تعیین شده‌اند. به عنوان مثال، پس از بررسی عمیق و تحلیل محتوای متون مصاحبه با ۳۵ دانشجو، حدود ۱۱۰ مفهوم نظیر تسلط استادان به محتوا و اهداف برنامه‌های درسی، مشارکت دادن دانشجو در فرایند یاددهی- یادگیری، یادگیری محوری برنامه‌های درسی شناسایی و فهرست شده است. در ادامه، بر مبنای مقایسه، پرسش، مشابهت و ارتباط مفهومی، ۱۱۰ مفهوم و کد شناسایی شده در این مرحله، در مقوله‌های سطح بالا (اصلی) دسته بندی شده‌اند (جدول ۲). به عنوان نمونه، مفاهیمی نظیر تسهیلات و امکانات متنوع ورزشی، تسهیلات و امکانات بهداشتی- درمانی، کم و کیف تغذیه دانشگاه، امکان دریافت وام‌های ضروری و اضطراری در مفهومی با عنوان «تسهیلات رفاهی دانشگاه» مقوله‌بندی شده است (جدول ۲). سایر مقوله‌های کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان نیز با همین منطق، استخراج شده است. به عنوان نمونه، یک روایت از گفتارهای دانشجویان مشارکت‌کننده در این تحقیق پس از ویرایش متنی ارائه شده است:

«از نظر من، کیفیت زندگی دانشگاهی این است که بتوانم به راحتی و بدون دغدغه و ترس از استاد، نمره، هزینه، حضور و غیاب، آینده، سکونت، رفت و آمد و ... درس بخوانم و مثل همه مردم شهر و فامیل زندگی کنم... البته، عوامل زیادی در کیفیت زندگی تحصیلی من دخالت دارند که مهم‌ترین آن‌ها برخورد ادارات و کارکنان دانشگاه با دانشجو، برنامه‌های آموزشی دانشگاه، رده‌ها، استادان، دروس، رفت و آمد و ترافیک، هزینه تحصیل و زندگی، شرایط و محل اقامت در دوران تحصیل، امکانات ورزشی، رفاهی و تفریحی، آینده شغلی و دوره پس از فراغت از تحصیل، دوستان و ... هستند. ... من و برخی از دوستانم از آینده شغلی خود، امکانات دانشگاه، برنامه‌های آموزشی و ... راضی هستیم، اما از برخی جنبه‌ها شامل نحوه برخورد استادان، بی‌توجهی به خواسته‌های دانشجویان در بخش‌های مختلف دانشگاه و تحقیر دانشجویان در ادارات دانشگاه و توسط کارمندان و ... راضی نیستیم ... مسئولان دانشگاه می‌توانند با گوش دادن به حرف‌های دانشجویان و تأمین امکانات مختلف آموزشی و رفاهی و ایجاد بستر برای فعالیت‌های آزادانه دانشجویان، کیفیت زندگی ما را بالا ببرند... البته، برخی از عوامل کیفیت زندگی در دست دانشگاه نیست. مثلاً هزینه رفت و آمد و ترافیک، آینده شغلی دانشجو و امیدواری ما به دانشگاه ربط ندارد و به فضای عمومی جامعه و کشور و حتی خانواده مربوط است... اگر مسئولان دانشگاه تلاش کنند که ما از کیفیت

زندگی بالاتری برخوردار باشیم قطعاً هم ما بهتر فعالیت می کنیم، بهتر درس می خوانیم، بهتر یاد می گیریم و در آینده فرد مفیدتری برای جامعه و کشور می شویم... و هم سطح دانشگاه بالاتر می رود و همه، این دانشگاه را دانشگاه بالاتری می دانند...»

جدول ۲: مفاهیم و مقوله های منتج از مصاحبه با دانشجویان

مفاهیم و کدهای باز	مقوله ها
تسلط استادان به محتوا و اهداف برنامه های درسی	شایستگی و توانمندی استادان
مشارکت دادن دانشجو در فرایند یاددهی - یادگیری	
تناسب بین حجم تکالیف و اهداف یادگیری	
تناسب بین ارتقای دانش، بینش و مهارت دانشجو	
قابل فهم بودن مطالب دروس	
استفاده مناسب از فناوری های آموزشی و کمک آموزشی	
روابط دانشی استادان با دانشجو	
روابط عاطفی استادان با دانشجو	
محتوای برنامه های درسی (دانش، نگرش و مهارت)	کیفیت آموزش (برنامه های درسی)
منابع علمی و تجربی در دسترس	
تعادل بین درس - زندگی (و کار)	
یادگیری محوری برنامه های درسی	
همسویی برنامه های درسی با اهداف رشد و توسعه دانشجو	
ارتباط، همبستگی و انسجام محتوای دروس	
کیفیت همکلاسی ها و دانشجویان مرتبط	کیفیت جمعیت دانشجویی
ترکیب دانشجویان (فرهنگی، قومی، جنسیتی)	
برنامه زمانی رده ها	شرایط رده های درس
امکانات رده های درس (نور، محل، صندلی، اندازه، تهویه و تجهیزات)	
تعداد دانشجویان در یک کلاس	
ترکیب دانشجویان در رده ها (فرهنگی، قومی، جنسیتی)	
معماری مناظر و ابنیه پردیس	ویژگی های عمومی پردیس محل تحصیل
تمیزی و نظافت محوطه عمومی پردیس	
کیفیت معابر (پیاده و خودرو) محوطه عمومی پردیس	
امکانات استراحت در محوطه عمومی پردیس	
امکانات تغذیه و تجدید انرژی در پردیس	
مشارکت در طراحی و اجرای برنامه های اجتماعی - فرهنگی	دانشجومحوری

حضور نمایندگان دانشجویان در ارکان حکمرانی دانشگاه	
محوریت آسایش و آرامش دانشجو در معماری فضاهاى پردیس	
محوریت آسایش و آرامش دانشجو در طراحی فرایندها و خدمات	
مشارکت دانشجویان در زمان‌بندی رده‌ها	
پی‌گیری و حل مسائل و مشکلات دانشجو	
سهولت دریافت خدمات از واحدها و مراکز خدمات دانشجویی	
شایستگی منابع انسانی مراکز و ادارات خدمات دانشجویی	صلاحیت و پاسخگویی منابع انسانی دانشگاه
حساسیت و دغدغه کارکنان و مدیران برای شناسایی و حل مسائل دانشجویان	(کارکنان و مدیران)
تأثیر نظرات دانشجویان در به‌کارگیری، ترفیع و تشویق کارکنان و مدیران	
دسترسی به مدیران و ارکان حکمرانی دانشگاه (شوراها، هیئت‌رئیس و هیئت‌امنا)	
دسترسی آسان به استادان	امکان و تسهیل انواع دسترسی‌های ملازم تحصیل
سهولت دسترسی به ادارات، واحدها و مراکز خدمات دانشجویی	
امکان انجام کارها از راه دور با استفاده فناوری اطلاعات و ارتباطات	
دسترسی آسان به منابع اطلاعات علمی، کتب، مجلات و مقالات	
انجام سریع و دقیق امور دانشجویان	
محوریت رضایت و نظرات دانشجویان در طراحی و اجرای فرایندها و آیین‌نامه‌ها	کیفیت فرایندها و روش‌های ارائه خدمات دانشجویی
بهبود مستمر فرایندها و روش‌ها با معیار تسهیل امور دانشجویان	
انجام امور دانشجویان از راه دور و از طریق فضای مجازی	
اماکن و تجهیزات موردنیاز برای فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی دانشجویی	اماکنات و تنوع فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی
انجمن‌ها، اجتماعات و تشکل‌های صنفی دانشجویی	
اردوهای علمی متناسب با دوران دانشجویی	
تنوع فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی (فوق‌برنامه)	
تسهیلات و اماکنات متنوع ورزشی	تسهیلات رفاهی دانشگاه
تسهیلات و اماکنات بهداشتی - درمانی	
کم و کیف تغذیه دانشگاه	
امکان دریافت وام‌های ضروری و اضطراری	
کیفیت محل اقامت (و خوابگاه)	وضعیت اقامت دانشجو
ترکیب هم‌اتاقی‌ها (هم‌خانه‌ای‌ها)	
فاصله محل اقامت و پردیس دانشگاه و سهولت تردد بین آن‌ها	
روابط اعضای خانواده (هم‌اتاقی‌ها یا هم‌خانه‌ای‌ها)	
هزینه محل اقامت و تردد به پردیس دانشگاه	
تأمین بی‌دغدغه و پایدار هزینه‌های زندگی معمول دانشجویی	شرایط تأمین هزینه‌های زندگی
احساس پیشرفت (رشد و توسعه) مستمر به سمت اهداف و انتظارات	چشم‌انداز روشن تحصیل
فرصت کار و اشتغال در منطقه موردنظر (بازار کار)	(آینده اجتماعی - اقتصادی)

کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان کارشناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران.../ 37

میزان درآمد حاصل از کار حرفه‌ای	
فرصت رشد و توسعه در حرفه مورد نظر	
تصور کیفیت زندگی پس از فارغ‌التحصیلی	
فرصت و امکان ادامه تحصیل (تحصیلات تکمیلی)	
انتظارات فردی از زندگی دانشگاهی	شرایط و ویژگی‌های فردی دانشجوی
امکانات و فرصت‌های فردی	
محل تأمین هزینه‌های زندگی دانشگاهی	
دانشگاه محل تحصیل	
رشته تحصیلی	
هدف و انگیزه تحصیل	
تعادل بین زندگی - تحصیل	
تعادل بین کار - زندگی	
سلامت جسمی	
بهداشت و سلامت روانی	
معناداری تحصیل و زندگی دانشگاهی (عدم بیگانگی تحصیلی)	
کیفیت تعامل نظام دانشگاهی با جامعه (و صنعت)	
امکانات، تسهیلات و خدمات شهری و برون دانشگاهی در خدمت زندگی دانشگاهی	
اعتبار و جایگاه دانشگاه و دانشجو در جامعه محلی، ملی و جهانی	
وضعیت فعلی و آینده سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه (توسعه و پیشرفت)	آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی
آموزش و بهسازی کارکنان و مدیران، ترویج شهروندی علمی و تکریم دانشجویان	
افزایش بهره‌وری منابع انسانی دانشگاه باهدف سرعت امور و کاهش هزینه‌ها	
توسعه هیئت علمی دانشگاه و ترویج مسئولیت‌پذیری و شهروندی علمی	
آموزش زندگی دانشگاهی و فلسفه آموزش عالی برای دانشجویان	
مدیریت تصاویر ذهنی دانشجویان نسبت به دانشگاه، تحصیل و زندگی دانشگاهی	به‌روزرسانی و توسعه مستمر برنامه‌های درسی
تدوین، توسعه و بازنگری در برنامه‌های درسی، متناسب با نیازهای بازار کار و معیارهای روزآمدی و کارآمدی حرفه‌ای و اجتماعی	
توجه به زیبایی‌شناسی در طراحی و ساخت امکانات و فضاهای دانشگاهی	طراحی، نگهداری و تجهیز امکانات آموزشی و عمومی پردیس
تعمیر و نگهداری و تجهیز امکانات، ابنیه، نماها و فضاهای آموزشی و عمومی پردیس	
دانشجو محوری در طراحی و ترمیم امکانات و ابنیه آموزشی و عمومی پردیس	
استفاده از روش‌های آموزش الکترونیکی برای ارائه همه یا بخشی از دروس	بهبود مستمر فرایندها و خدمات دانشجویی
حداکثر کردن خدمات آموزشی و خدمات دانشجویی الکترونیکی و غیرحضور	
حداقل کردن حضور فیزیکی و مراجعات برای انجام امور و دریافت خدمت	
دانشجو محوری در طراحی و اصلاح فرایندها و مقررات و ضوابط آموزشی و کمک‌آموزشی روان‌سازی و تسهیل مقررات و خدمات امور دانشجویی	

افزایش بهره‌وری منابع و کاهش قیمت تمام‌شده خدمات آموزشی و کمک‌آموزشی	
تشویق و پشتیبانی فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی دانشجویی و صنفی	تشویق و حمایت از فعالیت و تحرک دانشجویان
ایجاد فرصت کار دانشجویی در پردیس و مراکز مرتبط نظیر انجمن‌های علمی	
توسعه امکانات ورزشی و ترویج فرهنگ ورزش و تحرک	ارتقای مستمر خدمات رفاهی با جلب کمک سایر نهادهای اجتماعی - اقتصادی
تأمین خدمات بهداشتی و درمانی	
تأمین تغذیه مناسب در رستوران‌های دانشجویی	
تسهیل امکانات رفع فوری مشکلات و نیازمندی‌های مالی دانشجویان	
تجهیز خوابگاه‌های دانشجویی به تسهیلات رفاهی و کاهش فاصله با پردیس	
رایزنی و توافق با نهادهای اجتماعی - اقتصادی برای ارائه تسهیلات و خدمات رایگان و یا ارزان به دانشجویان	

۲. کدگذاری محوری

بر اساس رویکرد استراس و کوربین (۲۰۰۸) الگوی منتج از روش نظریه مبنایی دارای شش مؤلفه (محور) اصلی شامل شرایط علی^۱، شرایط زمینه‌ای^۲، شرایط مداخله‌گر^۳، مقوله کانونی (پدیده محوری)، راهبردها^۴ و پیامدها و نتایج^۵ است. بر اساس کدگذاری محوری، شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای اداره هیئت‌امنایی با روش مقایسه و پرسش و نسبت دادن مقوله‌های اصلی کدگذاری باز (جدول ۲) به مؤلفه‌های نظریه مبنایی، استخراج و مرتب شده است. به‌عنوان مثال، پس از بررسی، مقایسه و پرسش‌های متعدد، مقوله اصلی «رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی» به‌عنوان پدیده محوری کیفیت زندگی دانشگاهی انتخاب شده است (جدول ۳). با همین منطق و تلاش، سایر مقوله‌های اصلی کیفیت زندگی دانشگاهی شناسایی و استخراج شده است (جدول ۳).

جدول ۳: مقوله‌های شرایط علی، زمینه، پدیده، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها

مؤلفه‌های نظریه مبنایی	مقوله‌ها (بر مبنای جدول ۱)
پدیده (مقوله محوری)	رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی
شرایط علی	شایستگی و توانمندی استادان
	کیفیت آموزش (برنامه‌های درسی)

1. Causal Conditions
2. Context Conditions
3. Intervening Conditions
4. Strategies
5. Results & Outcomes

کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان کارشناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران.../ 39

کیفیت جمعیت دانشجویی	شرایط زمینه‌ای
امکانات و تنوع فعالیت‌های اجتماعی- فرهنگی	
تسهیلات رفاهی دانشگاه	
وضعیت جامعه و محیط بیرونی دانشگاه	
چشم‌انداز روشن تحصیل (آینده اجتماعی- اقتصادی)	شرایط مداخله‌گر
شرایط تأمین هزینه‌های زندگی	
وضعیت اقامت دانشجوی	
صلاحیت و پاسخگویی منابع انسانی دانشگاه (کارکنان و مدیران)	
ویژگی‌های عمومی پردیس محل تحصیل	راهبردها
شرایط و ویژگی‌های فردی دانشجوی	
امکان و تسهیل انواع دسترسی‌های ملازم تحصیل	
دانشجو محوری	
کیفیت فرایندها و روش‌های ارائه خدمات دانشجویی	پیامدها و نتایج
شرایط رده‌های درس	
آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی	
به‌روزرسانی و توسعه مستمر برنامه‌های درسی	
طراحی، نگهداری و تجهیز امکانات آموزشی و عمومی پردیس	پدیده
تشویق و حمایت از فعالیت و تحرک دانشجویان	
ارتقای مستمر خدمات رفاهی با جلب کمک سایر نهادهای اجتماعی- اقتصادی	
کنشگری (فعالیت)، نشاط، مسئولیت‌پذیری و امیدواری به آینده	
یادگیری متناسب و متوازن دانش، بینش و مهارت	پدیده
رشد و توسعه فردی- اجتماعی دانشجوی	

پدیده (مقوله محوری). بر اساس نظریه مبنایی، منظور از پدیده (مقوله محوری) در الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان مفهوم مستقیم یا ضمنی و مقوله‌ای است که دارای بیشترین تکرار و تأکید در داده‌ها و مقوله‌ها بوده و به نحوی اکثر مقوله‌ها و مفاهیم کیفیت زندگی دانشجویی با آن مرتبط‌اند. همچنین، این مفهوم و پدیده را می‌توان از تعریف عمومی کیفیت زندگی به دست آورد. رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل¹ و احساس آرامش و آسایش در زندگی مقوله‌ای است که هم در اکثر مصاحبه‌ها مورد تأکید قرار گرفته و اکثر مقوله‌ها به‌نوعی با آن مرتبط‌اند و هم در تعریف کیفیت زندگی تحصیلی به آن تأکید می‌شود (مهدی، ۱۳۹۳). تحقق پدیده (رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی) ناشی از

¹. Study field

شرایط علی و با تأثیرپذیری از شرایط مداخله‌گر و شرایط زمینه‌ای است. اگر موقعیت و وضعیت موجود بدون مداخله، به حال خود رها شود ممکن است هیچ‌گاه فرصت و ظرفیت فراهم شدن شرایط علی موردنیاز برای تحقق پدیده حاصل نشود. از این رو، راهبردها به‌عنوان عوامل و میانجی‌های تغییر، فرایند تحقق پدیده را تسهیل و پشتیبانی می‌کنند. در عمل هر راهبردد، ناظر بر فعالیت‌ها و اقدامات نظام‌یافته و هدفمندی است که برای تحقق رضایت کلی دانشجویان از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی، شرایط علی، محیطی و زمینه‌ای، طراحی و اجرا می‌شود.

شرایط علی: بر اساس نظریه مبنایی، منظور از شرایط علی آن دسته از عواملی است که به‌طور مستقیم به پدیده (مقوله محوری) منجر شده و منشأ اصلی تحقق کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان است. بر مبنای الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان، شرایط علی مشتمل بر پنج مقوله اصلی شامل شایستگی و توانمندی استادان، کیفیت آموزش (برنامه‌های درسی)، کیفیت جمعیت دانشجویی، امکانات و تنوع فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی و تسهیلات رفاهی دانشگاه است.

شرایط زمینه‌ای و محیطی: بر اساس نظریه مبنایی، شرایط زمینه‌ای دلالت بر عوامل هم‌بافت و بی‌واسطه ذی اثر بر تحقق کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان (رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی) بوده و زیستگاه و فرصت لازم برای تحقق مقوله محوری را فراهم می‌کند. در الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان (شکل ۱)، مؤلفه زمینه مشتمل بر چهار مقوله اصلی شامل وضعیت جامعه و محیط بیرونی دانشگاه، چشم‌انداز روشن تحصیل (آینده اجتماعی - اقتصادی)، شرایط تأمین هزینه‌های زندگی و وضعیت اقامت دانشجو است.

شرایط مداخله‌گر و میانجی: بر اساس نظریه مبنایی، عوامل علی مقوله محوری رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی در شرایط و موقعیت‌های خاص محیطی و پیرامونی، ایجاد می‌شود. شرایط میانجی با واسطه در تحقق رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی مؤثرند. در نظریه کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان مؤلفه شرایط مداخله‌گر مشتمل بر هفت مقوله اصلی شامل صلاحیت و پاسخگویی منابع انسانی دانشگاه (کارکنان و مدیران)، ویژگی‌های عمومی پردیس محل تحصیل، شرایط و ویژگی‌های فردی دانشجو، امکان و تسهیل انواع دسترسی‌های ملازم تحصیل، دانشجومحوری، کیفیت فرایندها و روش‌های ارائه خدمات دانشجویی و شرایط رده‌های درس است.

راهبردها: بر اساس نظریه مبنایی، تأمین رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی ناشی از شرایط علی و با تأثیرپذیری از شرایط محیطی و زمینه‌ای است. اگر وضعیت موجود به حال خود رها شود ممکن است هیچ‌گاه فرصت و ظرفیت فراهم شدن شرایط علی موردنیاز برای تحقق رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی ایجاد نشود. از این رو، راهبردها به‌عنوان

میانجی های تغییر، ایجاد رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی را برای دانشجویان تسهیل می کنند. در واقع، هر راهبرد ناظر بر فعالیت ها و اقدامات نظام یافته و هدفمندی است که در پاسخ به مقوله محوری، شرایط علی، محیطی و زمینه ای، توسط سیاست گذاران، برنامه ریزان و یا مجریان، طراحی و اجرا می شود. مؤلفه راهبردها در الگوی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان (شکل ۱) مشتمل بر پنج مقوله اصلی شامل آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی، به روزرسانی و توسعه مستمر برنامه های درسی، طراحی، نگهداری و تجهیز امکانات آموزشی و عمومی پردیس، تشویق و حمایت از فعالیت و تحرک دانشجویان و ارتقای مستمر خدمات رفاهی با جلب کمک سایر نهادهای اجتماعی - اقتصادی است.

نتایج و پیامدها: بر اساس نظریه مبنایی، نتایج و پیامدها محصول راهبردهای مؤثر متناسب با شرایط محیطی، زمینه ای و علی است. اگر راهبردهای مؤثر متناسب با شرایط محیطی و زمینه ای توسط عاملان، طراحی و اجرا شوند به طوری که عوامل علی برای رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی برای دانشجویان ایجاد شود، پیامدهای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان حاصل می شود. مؤلفه پیامدها در الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان مشتمل بر سه مقوله مرکب اصلی شامل کنشگری (فعالیت)، نشاط، مسئولیت پذیری و امیدواری به آینده، یادگیری متناسب و متوازن دانش، بینش و مهارت و رشد و توسعه فردی - اجتماعی است.

۳. کدگذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی، روند انتخاب مقوله اصلی به طور منظم و ارتباط دادن آن با سایر مقوله ها و تکمیل و اصلاح مقوله ها روابط آنهاست. در این مرحله، بر اساس پارادایم کلی نظریه مبنایی، روابط بین مقوله های محوری تعیین و الگوی مفهومی منتج از نظرات دانشجویان استخراج شده است. در واقع، با مقایسه و پرسش و مرتبط کردن مقوله های اصلی به یکدیگر، روابط بین پدیده محوری و سایر مقوله ها با آن و یکدیگر استخراج و ترسیم شده است. به عنوان مثال، با گزینش «رضایت کلی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی» به عنوان پدیده محوری، روابط آن با مقوله های اصلی (مؤلفه های نظریه مبنایی) شرایط علی، شرایط زمینه ای، شرایط مداخله گر، راهبردها و پیامدهای کیفیت زندگی دانشگاهی، شناسایی شده است. همچنین، با همین منطق و رویه، روابط سایر مقوله های اصلی با یکدیگر کشف و به شرح شکل ۱ نمایش داده شده است.

بحث و نتیجه گیری

کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان به عنوان قشر مهمی از جامعه، تأثیر قابل توجهی در یادگیری و موفقیت های تحصیلی آنها دارد. کیفیت زندگی دانشگاهی دارای ابعاد رفتاری، آموزشی، جسمی، روانی، اجتماعی، فرهنگی، رفاهی، تفریحی، اقتصادی و آینده نگری رشد فردی دارد. در واقع، کیفیت زندگی دانشگاهی نشانه بارزی از میزان رضایت دانشجویان از فرایند تحصیل و زندگی در میدان ارزشمند دانشجویی و تحصیل علم است. میزان

رضایت از کیفیت زندگی، تأثیر بسیاری بر کیفیت یادگیری دانشجویان داشته و در مجموع، موجب ارتقای کیفیت نهاد دانشگاه و نظام آموزش عالی می‌شود. اغلب نظام‌های آموزش عالی عملکرد مناسبی در ارائه تسهیلات، خدمات و فرصت‌های پیشرفت به دانشجویان ندارند. این ناکارآمدی، مسائلی برای دانشجویان ایجاد کرده و ضمن ایجاد نارضایتی از زندگی دانشگاهی، فرایند یادگیری و جامعه‌پذیری آن‌ها را مختل می‌کند. عوامل متعددی در ارتقای کیفیت آموزش عالی ایران به‌عنوان یک مسئله، مؤثر هستند که از با هر رویکردی، قطعاً دانشجویان یکی از محورها و منظرهای کلیدی کیفیت آموزش عالی است. با توجه به تأثیرات کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان در پیشرفت علمی و یادگیری آن‌ها آگاهی از سطح کیفیت زندگی دانشگاهی و توسعه راهکارهای ارتقای آن، یکی از الزامات نظام آموزش عالی است. در مجموع، می‌توان گفت کیفیت زندگی دانشگاهی و احساس رضایت ذهنی و عینی دانشجویان از حضور در میدان پیچیده آموزش عالی، یکی از عوامل حیاتی آموزش عالی کیفی، یادگیری محور و دانشجوگرا است.

شرایط مداخله‌گر

- صلاحیت و پاسخگویی منابع انسانی دانشگاه (کارکنان و مدیران)
- ویژگی‌های عمومی پردیس محل تحصیل
- شرایط و ویژگی‌های فردی دانشجو
- امکان و تسهیل انواع دسترسی‌های ملازم تحصیل
- دانشجو محوری
- کیفیت فرایندها و روشهای ارائه خدمات دانشجویی

راهبردها

- آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی
- به‌روزرسانی و توسعه مستمر

دانشجویان از چند منظر شامل مشتری، ذینفع، منبع، کنشگر، محصول و پیامد برای نهاد دانشگاه و نظام آموزش عالی واجد اهتمام‌اند. در آموزش عالی ایران به سبب گسترش کمی، زندگی جامعه دانشگاهی به‌ویژه دانشجویان، یکی از مؤلفه‌های فداشده می‌باشد. ارتقای کیفیت آموزش عالی مستلزم ارتقای مستمر و هدفمند کیفیت زندگی جامعه دانشگاهی از جمله دانشجویان دوره‌های کارشناسی، است.

در این مطالعه، بر اساس تحلیل محتوای مصاحبه عمیق نیمه ساخت‌یافته با ۳۵ دانشجوی منتخب به‌صورت شبه تصادفی، ۱۱۰ مفهوم و کدباز شناسایی شده است. در مراحل بعدی، این مفاهیم در ۳۰ مقوله اصلی شامل ۵ مقوله شرایط علی، ۴ مقوله شرایط زمینه‌ای، ۷ مقوله شرایط میانجی، ۵ مقوله راهبردها و ۳ مقوله پیامدها تنظیم و سازمان‌دهی شده است. در نهایت، در الگوی مفهومی پیشنهادی برای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان مفهوم رضایت کلی دانشجو از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش از زندگی، مقوله محوری انتخاب شده است. انتخاب این مقوله به‌عنوان پدیده، علاوه بر تأکید مطلعان و ذی‌نفعان، با سوگیری اولیه و ذهنیت پیشین پژوهشگران بوده است. چراکه، در تحقیقات پیشین نظیر مهدی (۱۳۹۳، ۱۳۹۴)، صادقی (۱۳۹۲)، هنیگ و همکاران (۲۰۰۱) و پالاسیو و همکاران (۲۰۰۲)، رضایت دانشجویان یک عنصر کلیدی در تأمین کیفیت زندگی معرفی شده است. شرایط علی الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی مشتمل بر پنج مقوله شامل شایستگی و توانمندی استادان، کیفیت آموزش (برنامه‌های درسی)، کیفیت جمعیت دانشجویی، امکانات و تنوع فعالیت‌های اجتماعی- فرهنگی و تسهیلات رفاهی دانشگاه است. اغلب این عوامل به‌صورت آشکار یا ضمنی در سایر مطالعات و پژوهش‌ها نیز مورد توجه بوده است (سلطانی و همکاران، ۱۳۸۹، فلاحتی، ۱۳۹۲، معارف وند، ۱۳۹۲، مهدی، ۱۳۹۳ و سیرجی و همکاران، ۲۰۱۰).

مؤلفه شرایط زمینه‌ای در الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی، مشتمل بر مقوله‌های چهارگانه وضعیت جامعه و محیط بیرونی دانشگاه، چشم‌انداز روشن تحصیل (آینده اجتماعی- اقتصادی)، شرایط تأمین هزینه‌های زندگی و وضعیت اقامت دانشجو است. در سایر مطالعات نظیر سلطانی و همکاران (۱۳۸۹)، صالحی و دهقان نیری (۱۳۹۰)، معارف وند (۱۳۹۲) و مهدی (۱۳۹۳) نیز بر تعدادی از این مقوله‌ها نظیر وضعیت سکونت دانشجویان در تأمین کیفیت زندگی دانشگاهی تأکید شده است. در واقع، کیفیت زندگی دانشگاهی متأثر از شرایط محیطی و زمینه‌ای است و بر مبنای نظریه تسری این شرایط می‌تواند در کاهش یا افزایش رضایت دانشجویان از حضور در میدان تحصیل و چشم‌انداز موفقیت آتی، مؤثر باشد. مقوله‌های مؤلفه شرایط مداخله‌گر در نظریه کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان شامل صلاحیت و پاسخگویی منابع انسانی دانشگاه (کارکنان و مدیران)، ویژگی‌های عمومی پردیس محل تحصیل، شرایط و ویژگی‌های فردی دانشجو، امکان و تسهیل انواع دسترسی‌های ملازم تحصیل، دانشجومحوری، کیفیت فرایندها و روش‌های ارائه خدمات دانشجویی و شرایط رده‌های درس شناسایی و استخراج شده است. با توجه به نقش چندگانه برخی مقوله‌ها و مفاهیم، این هفت

مقوله میانجی در هیچ‌یک از مطالعات پیشین در باب کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان مورد توجه عمیق قرار نگرفته است. از این رو، یکی از نقاط قوت این پژوهش، شناخت و ارائه برخی مفاهیم و ابعاد مغفول کیفیت زندگی دانشگاهی است.

مقوله‌های پنج‌گانه مؤلفه راهبردها و کنش‌ها در الگوی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان شامل آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی، به‌روزرسانی و توسعه مستمر برنامه‌های درسی، طراحی، نگهداری و تجهیز امکانات آموزشی و عمومی پردیس، تشویق و حمایت از فعالیت و تحرک دانشجویان و ارتقای مستمر خدمات رفاهی با جلب کمک سایر نهادهای اجتماعی - اقتصادی، شناسایی و تنظیم شده است. هرچند عین این مقوله‌ها یا مقوله‌های مشابه با این‌ها با عنوان پیشنهادها و توصیه‌های انتهایی، در اغلب مطالعات و پژوهش‌های پیشین (سلطانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ مکوندی و زمانی، ۱۳۹۰؛ فلاحتی، ۱۳۹۲؛ معارف وند، ۱۳۹۲؛ مهدی، ۱۳۹۳ و سیرجی و همکاران، ۲۰۱۰) از سوی پژوهشگران اشاره شده است، اما در هیچ‌یک از مطالعات قبلی به‌طور مستقیم و هدفمند این مقوله‌ها مورد توجه و تأکید قرار نگرفته است.

بنابراین، باهدف تحقق پیامدهای مرکب سه‌گانه کنشگری (فعالیت)، نشاط، مسئولیت‌پذیری و امیدواری به آینده، یادگیری متناسب و متوازن دانش، بینش و مهارت و رشد و توسعه فردی - اجتماعی، یک الگوی مفهومی معتبر نوین برای برنامه‌ریزی، مدیریت و پایش سازه کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان به روش اکتشافی در این پژوهش توسعه داده شده است. این الگو می‌تواند مبنای اندیشه، نقد و اقدام برای ارتقای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان و سیاست‌گذاری آگاهانه برای تأمین رضایت کلی دانشجویان در ابعاد ذهنی و عینی از حضور در میدان تحصیل و احساس آرامش و آسایش در زندگی باشد. انتظار می‌رود که رهبران، سیاست‌گذاران، مدیران، برنامه‌ریزان و جامعه دانشگاهی این الگو را به‌عنوان مبنا برای ارتقای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان ایرانی قرار دهند. البته، لازم است قبل از به‌کارگیری الگوی پیشنهادی (شکل ۱) در یک دانشگاه خاص، مفاهیم، مقوله‌ها و مؤلفه‌های آن توسط یک کمیته یا شورای تخصصی مورد بررسی قرار گرفته و برای دانشگاه مورد نظر متناسب‌سازی^۱ شود. بر اساس یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شود:

۱. با توجه به مسئله کیفیت آموزش عالی و تأثیر کیفیت زندگی دانشگاهی بر آن، در سیاست‌گذاری‌های آموزش عالی، بر مبنای الگوی مفهومی ارائه‌شده اهتمام ویژه‌ای به عوامل کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان شود.
۲. آموزش عالی بین‌المللی یکی از سیاست‌های نظام‌های آموزش عالی پیشرفته و کیفی جهان است. در موفقیت این سیاست، کیفیت زندگی دانشگاهی و امکان رقابت با سایر نظام‌های آموزش عالی جایگاه ویژه‌ای دارد. یکی از معیارهای تحقق این سیاست، تأمین کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان است (مهدی، ۱۳۹۵ الف). لازم است بر مبنای مفاهیم، مقوله‌ها و مؤلفه‌های الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان (شکل ۱) سازه

^۱. Customize

کیفیت زندگی دانشگاهی به‌عنوان یک معیار کلیدی، راهنمای سیاست‌های آموزش عالی بین‌المللی باشد. ۳. گسترش کمی آموزش عالی در چند دهه گذشته و گسترش تحصیلات تکمیلی در دهه اخیر، امکانات، تسهیلات و خدمات به دانشجویان را مختل کرده است. افزون بر این، سرعت رشد امکانات و زیرساخت‌های دانشگاهی هماهنگ با سرعت گسترش آموزش عالی، نبوده است. تداوم این وضعیت ممکن است افزون بر کاهش کیفیت آموزش عالی، منجر به کاهش بیشتر کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان شود (مهدی، ۱۳۹۵ الف و ب). از این رو، پیشنهاد می‌شود توسعه آموزش عالی، تابع ضوابط و معیارهای کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان مطابق با الگوی مفهومی اکتشافی این پژوهش (شکل ۱) باشد.

۴. در الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان، آموزش و توسعه جامعه دانشگاهی، به‌روزرسانی و توسعه مستمر برنامه‌های درسی، طراحی، نگهداری و تجهیز امکانات آموزشی و عمومی پردیس، تشویق و حمایت از فعالیت و تحرک دانشجویان و ارتقای مستمر خدمات رفاهی با جلب کمک سایر نهادهای اجتماعی - اقتصادی به‌عنوان راهبردهای دستیابی به پیامدهای مفید کیفیت زندگی دانشگاهی استخراج شده است. لازم است سیاست‌گذاران، مدیران، برنامه‌ریزان، مجریان و جامعه دانشگاهی (اعضای هیئت‌علمی، کارکنان، مدیران و حتی دانشجویان) به این راهبردها و مقوله‌ها تمرکز و اهتمام ویژه‌ای متناسب با شأن دانشجو و فضیلت تحصیل و علم‌آموزی داشته باشند. به‌عنوان مثال، تجهیز و تبدیل خوابگاه‌های دانشجویی به فضای یادگیری و فرصت تمرین زندگی جمعی و کاهش فاصله آن‌ها با پردیس‌های دانشگاهی یکی از اقدامات مفید و مؤثر برای تأمین کیفیت زندگی دانشگاهی است. این موضوع در اکثر مطالعات مرتبط مورد تأکید می‌باشد (هندریکسون^۱ و همکاران، ۲۰۱۳). همچنین، محوطه و فضای عمومی پردیس‌های دانشگاهی اعم از دانشکده و دانشگاه و محیط‌های مرتبط سهم قابل‌توجهی در تأمین کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان و افزایش انگیزه و زمینه یادگیری و تلاش دانشجویان برای موفقیت و پیشرفت داشته باشد.

از این رو، لازم است در تمامی مکان‌های تجمع و تمرکز دانشجویان نظیر دانشکده‌ها و محوطه عمومی دانشگاه‌ها امکانات و تسهیلات استراحت، تغذیه و تجدید انرژی نظیر بوفه، کافی‌شاپ و محل نشستن و گپ زدن، فراهم شود. این محیط‌های به‌ظاهر ساده و بی‌ارتباط با تحصیل، می‌توانند در جایگاه برنامه درسی پنهان (فتحتی و بزرگ، ۱۳۹۱)، نقش برجسته‌ای در یادگیری و تأمین رضایت دانشجویان از میدان تحصیل و ایجاد آرامش و آسایش جسمی و روحی آن‌ها داشته باشد. نکته پایانی اینکه، مشارکت دانشجویان در تصمیم‌گیری‌های ذی‌ربط و حکمرانی و اداره دانشگاه و مراکز و ادارات متعدد آن می‌تواند انگیزه و فرصت ارزشمندی برای تمرین زندگی واقعی، سعی و خطا، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی و احساس هویت و بزرگ‌منشی ایجاد کند. از این رو، بر مبنای الگوی مفهومی کیفیت زندگی دانشگاهی (شکل ۱) لازم است به‌طور جدی و هدفمند، دانشجویان در

¹ Hendrickson

امور علمی - سازمانی دانشگاه مشارکت داده شوند. این مشارکت‌ها به‌اضافه سایر راهبردها و اقدامات مفید، می‌تواند مقدمه میمونی برای تربیت شهروندان بزرگ و متعالی برای جامعه بزرگ‌تر و متعالی‌تر باشد.

منابع

- _ استراوس، آ و کوربین، جی (۱۳۹۰)، اصول روش تحقیق کیفی (نظریه مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها)، ترجمه بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- _ توسلی، غلامعباس (۱۳۷۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت.
- _ سلطانی، رضا؛ کافی، سیدموسی؛ صالحی، ایرج؛ کارشکی، حسین؛ رضایی، سجاد (۱۳۸۹). بررسی کیفیت زندگی دانشجویان دانشگاه گیلان. مجله دانشگاه علوم پزشکی گیلان، ۱۹(۷۵)، ۳۵-۲۵.
- _ شیخی، محمدتقی (۱۳۸۹). بررسی جامعه‌شناختی کیفیت زندگی دانشجویان/ جوانان شهر تهران. فصلنامه جمعیت، ۷۴(۷۳)، ۸۴-۶۳.
- _ صادقی، زینب (۱۳۹۲). ارتباط خدمات آموزشی و رضایتمندی دانشجویان فنی-مهندسی از نظام آموزش عالی. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۵۹(۵)، ۳۷-۲۵.
- _ صالحی تهمینه؛ دهقان نیری، ناهید (۱۳۹۰). ارتباط اضطراب و کیفیت زندگی دانشجویان مقیم خوابگاه‌های دانشگاه علوم پزشکی تهران. فصلنامه پژوهشکده علوم بهداشتی جهاد دانشگاهی، ۱۰(۲)، ۱۸۱-۱۷۵.
- _ عنبری، موسی (۱۳۸۹). بررسی تحولات کیفیت زندگی در ایران (۱۳۸۵-۱۳۶۵). مجله توسعه روستایی، ۱۱(۲)، ۱۸۱-۱۴۹.
- _ فتحی واجارگاه، کوروش و بزرگ، حمیده، (۱۳۹۱)، شناسایی برنامه درسی پنهان ناشی از محیط فیزیکی دانشگاه، فصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، شماره ۵: ۴۸-۲۶.
- _ فلاحتی، لیلا (۱۳۹۲). بررسی کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۲۳(۲)، ۱۷۲-۱۵۱.
- _ محمدی فرخران، الهام؛ مخیری، یاسر؛ توکل، زینب؛ منصوری، آسیه (۱۳۹۱). بررسی ارتباط کیفیت خواب و سلامت روان در دانشجویان ساکن خوابگاه. فصلنامه دانش و تندرستی، ۷(۳)، ۱۱۷-۱۱۳.
- _ معارف وند، زهرا (۱۳۹۲). ارزیابی کیفیت زندگی تحصیلی دانشجویان داخلی و خارجی دانشگاه شهید بهشتی، طرح پژوهشی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- _ مکوندی، سمیه؛ زمانی، مریم (۱۳۹۰). بررسی کیفیت زندگی و ابعاد آن در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی اهواز. فصلنامه علمی پژوهشی جندی‌شاپور، ۲(۴)، ۲۰۱-۱۹۲.
- _ مؤذن، احمد؛ علیزاده اقدم، محمداقبر (۱۳۹۱). بررسی کیفیت زندگی شهری. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۳(۳)، ۱۷۴-۱۴۹.
- _ مهدی، رضا (۱۳۹۳)، مقایسه کیفیت زندگی دانشجویان بومی و غیربومی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران، گزارش طرح

پژوهشی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

مهدی، رضا (۱۳۹۴)، کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان، فصلنامه آموزش عالی ایران، سال هفتم، شماره سوم، تابستان ۹۴: ۲۶-۱.

_مهدی، رضا (۱۳۹۵ الف)، کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان بومی و غیربومی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۹، شماره ۲: ۷۳-۴۹.

_مهدی، رضا (۱۳۹۵ ب)، کیفیت زندگی دانشگاهی دانشجویان بومی و غیربومی دانشگاه‌های صنعتی ایران، فصلنامه آموزش مهندسی ایران، سال ۱۸، شماره ۷۱، پاییز ۱۳۹۵: ۲۱-۱.

_یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۹۱). کیفیت در آموزش عالی. تهران: سمت.

_Aldemir, C. Gulcan, Y. (2004). Students Satisfaction in Higher Education: A Turkish Case. *Higher Education Management and Policy*, 16(2), 109-122.

_Aldridge, S. Rowely, J. (1998). Measuring Customer Satisfaction in Higher Education. *Quality Assurance in Education*, 6(4), 197-204.

_Baldwin, Sally; Godfrey, Christine; Propper, Carol (1992). *Quality of Life: Perspectives and Policies*, London & New York: Routledge.

_Benjamin, M. (1994). The Quality of Student Life: Toward a Coherent Conceptualization; *Social Indicators Research*, (31), 205-264.

_Birnbaum, R. (1994), The Quality Cube: How College presidents assess excellence, *Higher Education Management*, Vol.9, No. 3: 71-82.

_Cha, Kyeong-Ho. (2003). Subjective Well-Being among College Students. *Social Indicators Research*, (62-63), 455-477.

_DeShields Jr. O. W. Kara, A. Kaynak, E. (2008). Determinants of Business Student Satisfaction and Retention in Higher Education: Applying Herzberg's Two Factor Theory. *International Journal of Educational Management*, 19(2), 28-39.

_Eckersley, R. (1999). *Quality of Life in Australia (an Analysis of Public Perceptions)*. Discussion paper No.23, September, National Center for Epidemiology and Health

_Ellis, M. J. (1973). *Why People Play*, NJ: Princeton-Hall.

Hendrickson, R. M. et al. (2013), *Academic Leadership and Governance of Higher Education*, USA, Stylus Publishing.

_Hennig T. Langer, M. F. Hansen, U. (2001). Modeling and Managing Student Loyalty: an Approach Based on the Concept of Relationship Quality. *Service Research*, 3(4), 331-344.

_Kraus, R. G. (1984). *Recreation and Leisure in Modern Society*. (3rd Edition), Glenview, IL: Scott Foresman.

_Mai, L. (2005). *A Comparative Study between UK and US: The Student Satisfaction in*

Higher Education and Its Influential Factors. *Marketing Management*, (21), 59-78.

_Massam, B. H. (2002). Quality of Life: Public Planning and Private Living. *Progress in Planning*, (58), 141-227.

_Mayo, D. T. Helms, M. M. Codjoe, H. M. (2004). Reasons to Remain in College: a Comparison of Highschool and College Students. *The International Journal of Educational Management*, 18(6), 360-367.

_Napoli, A. R. Wortman, P. M. (1998). Psychological Factors Related to Retention and Early Departure of Two-Year Community College Students. *Research in Higher Education*, 39(4), 419-455.

_Navarro, M. M. Iglesias, P. M. Torres, R. P. (2005). A New Management Element for Universities: Satisfaction with the Offered Courses. *International Journal of Educational Management*, 19(6), 505-526.

_Palacio, A. B. Menesses, G. D. Perez, P. J. (2002). The Configuration of the University Image and Its Relationship with the Satisfaction of Students. *Journal of Educational Administration*, 40(5), 486-505.

_Sirgy, M. J. Rahtz, D. Cicic, M. Underwood, R. (2000). A Method for Assessing Residents Satisfaction with Community-Based Services: a Quality-of-Life Perspective. *Social Indicators Research*, (49), 279-316.

_Sirgy, M. J. Grzeskowiak S. Rahtz, D. (2007). Quality of College Life (QCL) of Students: Developing and Validating a Measure of Well-Being. *Social Indicators Research*, (80), 343-360.

_Sirgy, M. J. Widgery, R. N. Lee, D. J. Grace, B. Y. (2010). Developing a Measure of Community Well-Being Based on Perceptions of Impact in Various Life Domains. *Social Indicators Research*, 96(2), 295-311.

_Weiskopf, D. (1982). *Recreation and Leisure: Improving the Quality of Life*, Boston: Allyn and Bacon.

_Lee, Yu Dong-Jin; Grace, H. (2008). A Model of Quality of College Life (QCL) of Students in Korea. *Social Indicators Research*, (87), 269-285.

_Yu, Y. Dean, A. (2001). The Contribution of Emotional Satisfaction to Consumer Loyalty. *International Journal of Service Industry Management*, 12(3), 234-250.